

रू ण नि दे श

प्रस्तुत शोधप्रबंध सादर करताना मला अतिशय समाधान होत आहे. प्रस्तुत शोधप्रबंधासाठी डॉ. रामचंद्र मालवद्र देवस्थळी, एम्.ए., एम्.एड., पीएच.डी., प्रपाठक, शिक्षणशास्त्र विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांनी वेळोवेळी मौलिक मार्गदर्शन केले, प्रोत्साहन दिले आणि सुट्टी अस्तानाही तसेच दैनंदिन इतर कामाचा व्याप अस्तानाही वेळत वेळ काढून आगत्यपूर्वक मार्गदर्शन केलेले आहे. त्यामुळेच ह्या शोधप्रबंधाचे मुख्य श्रेय डॉ. देवस्थळी यांना आहे. माझ्या प्रयत्नाला संपूर्ण मार्गदर्शन, सहकार्य, प्रेरणा देणा-या डॉ. देवस्थळी यांचा मी सदैव ऋणी आहे.

प्रस्तुत शोधप्रबंधाच्या संदर्भात बी.एड. कॉलेज, शिवाजी पेठ, कोल्हापूर येथील प्राचार्य शा.शं. शेटे, विकासाधिकारी बाळासाहेब खराडे, वसंतराव नाईक अध्यापक महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. के.एस. गुरुव, एस.एम.टी.टी. चे प्राचार्य आडकर आणि आचार्य जावडेकर अध्यापक महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. मा.गो. माळी यांच्या संशोधनाच्या मौलिक सूचनांबद्दल मी त्यांचे आभार मानतो.

या शिवाय वरील सर्व महाविद्यालयातील अध्यापकांनी तत्परतेने या संशोधनकार्याच्या संदर्भात जो प्रतिसाद दिला त्याबद्दल मी त्यांचा आभारी आहे. तसेच प्रा. गोपाळकृष्ण मुरलीधर ढवळे यांच्या हार्दिक सहकार्याबद्दल मी त्यांचा आभारी आहे.

उत्साहाने आणि तत्परतेने प्रस्नावली मसून देणा-या वरील महाविद्यालयातील मराठी अध्यापनपध्दतीच्या सर्व प्रशिक्षणार्थ्यांचे मी आभार मानतो. तसेच सुबक टंकलेखन करून देणारे श्री. कवडे यांच्या सहकार्याबद्दल त्यांचे आभार मानतो.

माझी पिताजी प्रा. सदाशिव नारायण दौडित, माझी
धर्मपत्नी सौ. विद्या यांच्या सक्रीय प्रोत्साहनाबद्दल त्यांचा आणि ज्या ज्ञात
व अज्ञात व्यक्तींचे याकामी मला सहकार्य लाभले त्या सर्वांचा मी ऋणी आहे.

या शोधप्रबंधाचा अध्यापक महाविद्यालयीन स्तरावरील मराठी
अध्यापनपध्दतीच्या अध्यापनाचा स्तर उंचावण्यास निश्चितपणे वांगला उपयोग
होईल असा विश्वासवाटतो.

शि. दौडित

(शिरोछा ऊर्फ विद्याधर सदाशिव दौडित)

स्थळ : कोल्हापूर

दिनांक : १९/०९/२०२०

अनुक्रमणिका

पृष्ठांक

प्रकरण-पहिले : प्रास्ताविक

१ - १८

- १.१ विषय प्रवेश
- १.२ समस्येचे शब्दांकन
- १.३ संशोधन विषयाचे महत्त्व व व्याप्ती
- १.४ संशोधनाशी संबंधित साहित्याचे अलोकन
- १.५ संशोधनाची उद्दिष्टे
- १.६ संशोधन पध्दती
- १.७ संशोधनाच्या मर्यादा
- १.८ प्रकरणीकरण

प्रकरण दुसरे : मराठी अध्यापनपध्दती - अर्थ, महत्त्व, उद्दिष्टे

१९ - ३२

- २.१ प्रास्ताविक
- २.२ मराठी अध्यापनपध्दती - अर्थ आणि स्वल्प
- २.३ मराठी अध्यापनपध्दतीची आवश्यकता
- २.४ मराठी अध्यापनपध्दतीची अभ्यासक्रम
- २.५ मराठी अध्यापनपध्दतीची उद्दिष्टे
- २.६ मराठी अध्यापनपध्दतीच्या उद्दिष्टांची स्पष्टीकरणे
- २.७ समारोप

प्रकरण तिसरे : मराठीचे विविध पाठप्रकार आणि अध्यापनपध्दती

३३ - ४६

- ३.१ प्रास्ताविक
- ३.२ मराठीचे विविध पाठप्रकार
 - ३.२.१ विचारविकासात्मक पाठ
 - ३.२.२ भावग्रहण पाठ
 - ३.२.३ नीतिपाठ
 - ३.२.४ कौशल्यपाठ
 - ३.२.५ रेडिओ आणि चित्रवाणी पाठ

- ३.३ अध्यापनपध्दतीचे विविध प्रकार
- ३.३.१ उद्गामी पध्दती
 - ३.३.२ अवगामी पध्दती
 - ३.३.३ परिसंवाद पध्दती
 - ३.३.४ व्याख्यान पध्दती
 - ३.३.५ कथन पध्दती
 - ३.३.६ प्रभुत्वसारांश पध्दती
 - ३.३.७ समस्या निराकरण पध्दती
 - ३.३.८ समालोचन पाठपध्दती
 - ३.३.९ सम्वाय पध्दती
 - ३.३.१० घटक योजना पध्दती
 - ३.३.११ सामूहिक अध्यापनपध्दती
 - ३.३.१२ कृती आणि चर्चा पध्दती
 - ३.३.१३ पर्यवेक्षित पध्दती
 - ३.३.१४ वादविवाद पध्दती
 - ३.३.१५ नाट्यीकरण पध्दती
 - ३.३.१६ संशोधन पध्दती
 - ३.३.१७ सांघिक अध्यापन पध्दती
 - ३.३.१८ क्रमान्वित अध्ययन पध्दती
 - ३.३.१९ भूमिकाभिनय पध्दती
 - ३.३.२० बुद्धिमंथन पध्दती

३.४ समारोप

प्रकरण चौथे : मराठीचा अध्यापक आणि अध्येता छत्र.

४७
४४६ ५५

- ४.१ प्रास्ताविक
- ४.२ मराठीच्या अध्यापकाकडे आवश्यक असलेले गुण
 - ४.२.१ विषयाची आवड
 - ४.२.२ व्यासंग
 - ४.२.३ प्रभुत्व

- ४.२.४ इतर माझांशी परिचय
 ४.२.५ अध्यापनतंत्राचे ज्ञान
 ४.२.६ व्यक्तिमत्त्व
 ४.३ मराठीच्या अध्येत्याकडे आवश्यक असलेले गुण
 ४.४ समारोप

प्रकरण पाचवे : मराठी अध्यापनपध्दतीचे अध्यापन करणाऱ्या-या
अध्यापकांच्या समस्या

५६ - ९२

अ विभाग

मराठी अध्यापनपध्दती शिक्षविणाऱ्या-या
अध्यापकांच्या समस्यांचा अभ्यास

- ५.१ प्रास्ताविक
 ५.२ प्रश्नावली मन्त्र देणाऱ्या अध्यापकांची
 सर्वसाधारण माहिती
 ५.३ मराठी अध्यापनपध्दतीचे अध्यापन करताना
 येणाऱ्या अडचणी
 ५.४ मराठी अध्यापनपध्दती या विषयाशी
 संबंधित बाबी
 ५.५ पाठाचे टाचण काढताना, मार्गदर्शन
 करताना येणाऱ्या अडचणी
 ५.६ मराठी विषयाच्या पाठाचे निरीक्षण
 करताना येणाऱ्या अडचणी
 ५.७ मराठी अध्यापनपध्दतीबद्दलचे धोरण
 ५.८ मराठी अध्यापनपध्दतीच्या संदर्भात अन्य
 उपयुक्त माहिती

ब विभाग

पदवी आणि-अथवा पदव्युत्तर परीक्षेला मराठी विषय नसलेल्या तसेच बी.एड.ला मराठी अध्यापन-पध्दती नसलेल्या आणि तरीही मराठी पाठांचे निरीक्षण कराव्या लागणा-या अध्यापकांच्या समस्यांचा अभ्यास

- ५.९ प्रास्ताविक
- ५.१० प्रश्नावली म्हणून देणा-या अध्यापकांची सर्वसाधारण माहिती
- ५.११ मराठीच्या पाठांचे निरीक्षण करताना येणा-या अडचणी
- ५.१२ प्रस्तुत संशोधनास अन्य उपयुक्त माहिती
- ५.१३ समारोप

प्रकरण सहावे : मराठी अध्यापनपध्दतीचे अध्ययन करणा-या प्रशिक्षणाथर्यांच्या समस्या

९३ - १६९

अ विभाग

पदवी आणि-किंवा पदव्युत्तर परीक्षेस मराठी मुख्य विषय असलेल्या व मराठी अध्यापनपध्दती निवडलेल्या प्रशिक्षणाथर्यांच्या समस्या

- ६.१ प्रास्ताविक
- ६.२ प्रश्नावली म्हणून देणा-या प्रशिक्षणाथर्यांची सर्वसाधारण माहिती
- ६.३ बी.एड. अभ्यासक्रमासाठी मराठी अध्यापन-पध्दती निवडण्याची कारणे
- ६.४ मराठी अध्यापनपध्दतीचे अध्ययन करताना उद्भवणा-या अडचणी
- ६.५ पाठांचे टाचण काढतांना येणा-या अडचणी

६. ६ पाठ घेताना येणा-या अडवणी
 ६. ७ मराठीचा पाठ निरीक्षण करताना
 येणा-या अडवणी
 ६. ८ ` मराठीची अध्यापनपध्दती ` या
 विषयाच्या अध्ययनाशी निगडित बाबी
 ६. ९ मराठी अध्यापनपध्दतीचे अध्ययन-अध्यापन
 प्रभावी होण्यासाठी अन्यासपूरक उपक्रम
 ६. १० प्रस्तुत संशोधनास उपयुक्त अशी अन्य
 माहिती

ब विभाग

पदवी आणि-किंवा पदव्युत्तर परीक्षेला मराठी
 प्रमुख विषाय नसलेल्या तरीही बी.एड.ला मराठी
 अध्यापनपध्दती निवडलेल्या प्रशिक्षणाार्थ्यांच्या
 समस्यांचा अन्यास

६. ११ प्रास्ताविक
 ६. १२ संबंधित प्रशिक्षणाार्थ्यांची सर्वसाधारण
 माहिती
 ६. १३ पदवी आणि पदव्युत्तर परीक्षेस मराठी
 हा मुख्य विषाय नसूनही बी.एड. परीक्षे-
 साठी मराठी अध्यापनपध्दती निवडण्याची
 कारणे
 ६. १४ मराठीच्या अध्यापनपध्दतीचे अध्ययन करताना
 उद्भवणा-या अडवणी
 ६. १५ ` मराठीची अध्यापनपध्दती ` या
 विषयाच्या अध्ययनाशी निगडित गोष्टी
 ६. १६ पाठ टावण करताना येणा-या अडवणी
 ६. १७ पाठ घेताना येणा-या अडवणी
 ६. १८ मराठीचा पाठ निरीक्षण करताना
 येणा-या अडवणी

- ६.१९ प्रस्तुत संशोधनास उपयुक्त अशी अन्य
माहिती
६.२० समारोप

प्रकरण सातवे : निष्कर्षा-शिफारशी

१७०-१९५

- ७.१ प्रस्तावना
७.२ अध्यापनविषयक निष्कर्षा व शिफारशी
७.३ अध्ययनविषयक निष्कर्षा व शिफारशी
७.४ सर्वसाधारण निष्कर्षा व शिफारशी
७.५ पुढील संशोधनासाठी काही विषय

परिशिष्टे :

- अ) मराठी अध्यापनपध्दती शिकविणा-या
अध्यापकांसाठी प्रश्नावली १९६
- ब) मराठीच्या पाठांचे निरीक्षण करणा-या
अध्यापकांसाठी प्रश्नावली २०५
- क) पदवी आणि-किंवा पदव्युत्तर परीक्षेस मराठी
प्रधान विषय असलेल्या आणि मराठी अध्यापन
पध्दती निवडलेल्या प्रशिक्षणार्थ्यांसाठी
प्रश्नावली २०८
- ड) पदवी आणि-किंवा पदव्युत्तर परीक्षेला
मराठी विषय नसलेल्या तरीही बी.एड.ला
मराठी अध्यापनपध्दती निवडलेल्या
प्रशिक्षणार्थ्यांसाठी प्रश्नावली २१७
- इ) प्रश्नावली क्रमांक एक मूल देणा-या
अध्यापकांची यादी २२७
- फ) प्रश्नावली क्रमांक दोन मूल देणा-या
अध्यापकांची यादी २२८

	<u>पृष्ठांक</u>
ग) प्रश्नावली क्रमांक तीन मूल देणा-या प्रशिक्षणाथर्यांची यादी	२३०
ह) प्रश्नावली क्रमांक चार मूल देणा-या प्रशिक्षणाथर्यांची यादी	२३२
ए) शिवाजी विद्यापीठाच्या बी.एड. पदवी परीक्षेसाठी असलेला मराठी अध्यापन- पध्दतीचा अभ्यासक्रम	२३६
ज) शिवाजी विद्यापीठाच्या बी.एड. पदवी परीक्षेसाठी असलेला मराठी विषयज्ञानाचा अभ्यासक्रम	२४०
<u>संदर्भग्रंथ सूची</u>	२४३

सारणीची यादी

अनुक्रमांक	सारणी क्रमांक	सारणीचा विषय	पृष्ठांक
१.	२.	३.	४.
१)	१.१	पदवी आणि-किंवा पदव्युत्तर परीक्षेस मराठी मुख्य विषय निवडलेल्या तसेच बी.एड. ला मराठी अध्यापनपध्दती घेतलेल्या आणि ही अध्यापनपध्दती शिकविणा-या अध्यापकांसाठी असलेल्या प्रश्नावलीचे विश्लेषण.	९
२)	१.२	पदवी आणि-किंवा पदव्युत्तर परीक्षेस मराठी मुख्य विषय न घेतलेल्या तसेच बी.एड. ला मराठी अध्यापनपध्दती न निवडलेल्या तरीही मराठीच्या पाठाचे निरीक्षण कराव्या लागणा-या अध्यापकांसाठीच्या प्रश्नावलीचे विश्लेषण.	११
३)	१.३	पदवी आणि-किंवा पदव्युत्तर परीक्षेला मराठी मुख्य विषय घेतलेल्या आणि बी.एड. ला मराठी अध्यापनपध्दती निवडलेल्या प्रशिक्षणाथर्यांच्या प्रश्नावलीचे विश्लेषण.	१२
४)	१.४	पदवी आणि-किंवा पदव्युत्तर परीक्षेला मराठी प्रमुख विषय नसलेल्या तरीही बी.एड. ला मराठी अध्यापनपध्दती निवडलेल्या प्रशिक्षणाथर्यांच्या प्रश्नावलीचे विश्लेषण.	१३
५)	५.१	पदवी, पदव्युत्तर आणि बी.एड. परीक्षेला घेतलेल्या विषयांची सारणी	५८
६)	६.१	बी.एड. कॉलेजिसमधील अध्यापकांच्या नोकरीचा एकूण वर्ग अनुभव	५९

१.	२.	३.	४.
७)	५.३	मराठी अध्यापनपध्दतीच्या अध्यापनाचा अध्यापकांचा एकूण वर्ग अनुभव	५९
८)	५.४	मराठी अध्यापनपध्दतीचे अध्यापन करताना अध्यापकांना येणा-या अडचणी	६१
९)	५.५	मराठी अध्यापनपध्दतीचे अध्यापन प्रभावी होण्यासाठी लागणा-या गोष्टी	६५
१०)	५.६	पाठटाचण काढण्याचे मार्गदर्शन करताना येणा-या अडचणी	७१
११)	५.७	मराठी विषयाच्या पाठांचे निरीक्षण करताना येणा-या अडचणी	७४
१२)	५.८	मराठी पाठांचे निरीक्षण करणा-या अध्यापकांची शैक्षणिक पात्रता	८०
१३)	५.९	पदवी परीक्षेचा मुख्य ऐच्छिक विषय असणा-या अध्यापकांची संख्या	८२
१४)	५.१०	पदव्युत्तर परीक्षेस मुख्य आणि गौण विषय असलेल्या अध्यापकांची संख्या	८३
१५)	५.११	बी.एड. परीक्षेसाठी घेतलेल्या अध्यापन-पध्दती	८५
१६)	५.१२	प्रत्यक्षा मार्गदर्शन करित असलेल्या अध्यापन-पध्दती	८६
१७)	५.१३	मराठी पाठांचे निरीक्षण करताना येणा-या अडचणी	८७

१.	२.	३.	४.
१८)	६.१	प्रशिक्षणाथर्यांची शैक्षणिक पात्रता	९५
१९)	६.२	मराठी अध्यापनपध्दती निवडीची कारणे	९६
२०)	६.३	मराठी अध्यापनपध्दती निवडीची कारणे (प्रतिसादानुसार, उतरत्या श्रेणीनुसार)	९७
२१)	६.४	मराठी अध्यापनपध्दतीचे अध्ययन करताना उद्भवणा-या अडवणी	१०१
२२)	६.५	मराठी अध्यापनपध्दतीचे अध्ययन करताना उद्भवणा-या प्रशिक्षणाथर्यांच्या प्रतिसादा- नुसार अडवणी (उतरत्या श्रेणीनुसार)	१०३
२३)	६.६	पाठाचे टावण काढताना येणा-या अडवणी	१०७
२४)	६.७	पाठाचे टावण काढताना प्रशिक्षणाथर्यांच्या प्रतिसादानुसार अडवणी (उतरत्या श्रेणीनुसार)	१०९
२५)	६.८	पाठ घेताना येणा-या अडवणी	११२
२६)	६.९	पाठ घेताना येणा-या प्रशिक्षणाथर्यांच्या प्रतिसादानुसार अडवणी (उतरत्या श्रेणीनुसार)	११४
२७)	६.१०	मराठीचा पाठ निरीक्षण करताना येणा-या अडवणी	११६
२८)	६.११	मराठीचा पाठ निरीक्षण करताना प्रशिक्षणाथर्यांच्या प्रतिसादानुसार अडवणी (उतरत्या श्रेणीनुसार)	११७
२९)	६.१२	मराठी अध्यापनपध्दती प्रभावी होण्यासाठी अन्यासपूरक उपक्रम	१२५

१.	२.	३.	४.
३०)	६.१३	प्रशिक्षणाथर्याचे पदवी आणि पदव्युत्तर परीक्षेस असलेले मुख्य विषय	१२९
३१)	६.१४	पदवी आणि-बिंबा पदव्युत्तर परीक्षेस मराठी हा मुख्य विषय नसूनही मराठी अध्यापनपध्दती निवडीची कारणे	१३०
३२)	६.१५	मराठी अध्यापनपध्दती निवडण्याची कारणे (प्रतिसादानुसार उतरत्या श्रेणीनुसार)	१३१
३३)	६.१६	मराठीच्या अध्यापनपध्दतीचे अध्ययन करताना येणा-या अडचणी	१३४
३४)	६.१७	मराठीच्या अध्यापनपध्दतीचे अध्ययन करताना येणा-या अडचणी (प्रतिसादानुसार उतरत्या श्रेणीनुसार)	१३६
३५)	६.१४	पाठ टाचण करताना येणा-या अडचणी	१५१
३६)	६.१९	पाठ टाचण करताना येणा-या अडचणी (प्रतिसादानुसार उतरत्या श्रेणीनुसार)	१५२
३७)	६.२०	पाठ घेताना येणा-या अडचणी	१५८
३८)	६.२१	पाठ घेताना येणा-या अडचणी (प्रतिसादानुसार, उतरत्या श्रेणीनुसार)	१६३
३९)	६.२२	मराठीचा पाठ निरीक्षण करताना येणा-या अडचणी	१६३
४०)	६.२३	मराठीचा पाठ निरीक्षण करताना येणा-या अडचणी (प्रतिसादानुसार, उतरत्या श्रेणीनुसार)	१६४

नकाशा यादी

१.१	कोल्हापूर जिल्ह्यातील अध्यापक महाविद्यालये	१६
-----	--	----